

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Veronika Szotkowská

**KŘESŤANSTVÍ V ČESKÝCH UČEBNÍCÍCH
ZEMĚPISU**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Olomouc 2022

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Veronika Szotkowská (R19214)

Studijní obor: Geografie pro vzdělávání (kombinace Zma-MVmi)

Název práce: **Křesťanství v českých učebnicích zeměpisu**

Title of thesis: Christianity in Czech geographical textbooks

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Rozsah práce: 41 stran

Abstrakt: Práce se zabývá problematikou vývoje rozsahu, struktury, kontextu a formy, kterými seznamovaly učebnice zeměpisu pro základní a střední školy žáky a studenty s informacemi o křesťanství v období let 1890-2021. Porovnává zejména rozsah informací, jejich kontext, použití hodnotícího či neutrálního jazyka, zařazení v učivu a frekvence odkazů na křesťanství v regionálně geografickém učivu. Práce se zaměřuje na časové změny podmíněné odlišnými politickými režimy za Rakouska-Uherska, první Československé republiky, v 50. a 80. letech 20. století a v 21. století.

Klíčová slova: křesťanství, učebnice, zeměpis, obsahová analýza

Abstract: This paper examines the evolution of the coverage, structure, context, and form in which geography textbooks for primary and secondary schools have presented information about Christianity in the period 1890-2021 to pupils and students. It compares especially the coverage of information, its context, the use of evaluative or neutral language, its inclusion in the curriculum and the frequency of references to Christianity in regional geography textbooks. The thesis focuses on changes over time conditioned by different

political regimes during the Austro-Hungarian Empire, the First Czechoslovak Republic, the 1950s and 1980s, and the 21st century.

Keywords:

Christianity, textbook, geography, content analysis

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že uvedenou bakalářskou práci Křesťanství v českých učebnicích zeměpisu jsem vypracovala samostatně pod vedením RNDr. Miloše Fňukala, Ph.D. Veškeré použité textové a elektronické zdroje jsem náležitě ocitovala a uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne _____

_____

podpis

Touto formou bych ráda poděkovala RNDr. Milošovi Fňukalovi, Ph.D za věnovaný čas, za ochotu pomoci, odborné, cenné rady a konzultace. Dále děkuji Bohu, mému milovanému příteli Míšovi, mé drahé rodině, rodině Kubiczkové, kolegům z práce, spolubydlícím a dalším přátelům za velkou podporu a trpělivost. V neposlední řadě také Pavlínce za korekturu textu a Matesovi za překlad.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Veronika SZOTKOWSKÁ**
Osobní číslo: **R19214**
Studijní program: **B0114A330002 Geografie pro vzdělávání**
Studijní obor: **Geografie pro vzdělávání maior**
Matematika se zaměřením na vzdělávání minor
Téma práce: **Křesťanství v českých učebnicích zeměpisu**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Zásady pro vypracování

Cílem bakalářské práce je porovnání učebnic zeměpisu používaných na českém území od roku 1900 s ohledem na informace o křesťanství. Autorka porovná zejména rozsah informací, jejich kontext, použití hodnotícího či neutrálního jazyka, zařazení v učivu a frekvenci odkazu na křesťanství v regionálně geografickém učivu. Pro analýzu bude volen soubor učebnic z dob Rakousko-Uherska, první republiky, 50. a 70. let a učebnic současných. Autorka se zaměří na časové změny podmíněné odlišnými politickými změnami probíhajícími v posledních 120 letech.

Rozsah pracovní zprávy: **5 000 – 8 000 slov**
Rozsah grafických prací: **Podle potřeb zadání**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Při práci budou použity zejména:

- 1) Odborné publikace věnované obsahové analýze učebnic
- 2) Soubor učebnic zeměpisu z časových období specifikovaných v zásadách pro vypracování
- 3) Učebnice didaktiky a didaktiky geografie.

Soubor použité literatury bude upřesněn v rámci předmětu Bakalářská práce z geografie I.

Vedoucí bakalářské práce: **RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: 25. ledna 2021
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2022

L.S.

---

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

---

prof. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 25. ledna 2021

Obsah

1	Úvod	9
2	Cíle práce.....	10
3	Učebnice a jejich výzkum	11
3.1	Zahraniční výzkum učebnic	11
3.2	Výzkum učebnic v ČR.....	12
4	Metody obsahové analýzy učebnic	14
4.1	Metody kvantitativní.....	14
4.2	Metody kvalitativní	15
4.3	Metoda komparativní	15
5	Vymezení souboru zkoumaných učebnic a období.....	16
5.1	Rakousko-Uhersko (1867-1918).....	16
5.2	První republika (1918-1938).....	17
5.3	50. léta 20. století.....	18
5.4	80. léta 20. století.....	19
5.5	21. století.....	20
6	Analýza a klasifikace zmínek o křesťanství ve zkoumaných učebnicích.....	22
6.1	Rozsah a frekvence zmínek	22
6.2	Porovnání kontextu.....	24
6.3	Poměr obecně a regionálně geografického učiva	27
7	Výsledky analýzy informací o křesťanství v učebnicích zeměpisu za zkoumaná období	30
7.1	Rakousko-Uhersko	30
7.2	První republika	31
7.3	50. léta 20. století.....	31
7.4	80. léta 20. století.....	32
7.5	21. století.....	33
8	Závěr.....	34
9	Summary	36
10	Seznam literatury a pramenů.....	37
11	Seznam analyzovaných učebnic.....	40
	Přílohy	42

1 Úvod

Křesťanství, náboženství zásadní pro formování evropské kultury, se po staletí promítá do národních i státních zájmů. Setkáváme se s ním takřka denně. Nejen, že dává typický ráz naší české krajině, ale také ovlivňuje smýšlení a hodnotový systém našich obyvatel. Myšlenky se pro další generace zaznamenávají do knih a také do textů učebnic. Je známo, že učebnice by měly vést a často vedou k formování různorodých žádoucích postojů a hodnot, „vychovávají“ svým obsahem další generace. Jak je křesťanství a jeho hodnoty prezentováno v českých učebnicích zeměpisu? Jaký význam je mu přikládán?

Práce umožní zjistit, v jaké míře a jakým způsobem se na výběru informací o křesťanství a na jejich interpretaci v zeměpise odrazil měnící se společenský a politický kontext českého školství. Vzhledem k tomu, že výběr informací v učivu zeměpisu je relativně subjektivní, umožňuje autorům i orgánům povolujícím užívání učebnic poměrně nenásilnou formou prezentovat a propagovat i politické nebo ideologické postoje. Ve zkoumaném období se vztahy mezi státem a církvemi zásadně měnily, lze předpokládat, že tento měnící se postoj státu ovlivnil nejen tendenci a celkové hodnocení náboženství, ale také výběr a hloubku informací ve školních učebnicích zpracovávaných primárně tak, aby vychovávaly občany k přijetí hodnotových postojů státu.

Vedle přínosů k poznání problematiky uvedené v předchozím odstavci práce umožní také hlubší poznání výzkumu či obsahové analýzy učebnic. Upozorňuje na manipulace v nich a může být inspirací pro vznik nových učebních textů.

2 Cíle práce

Cílem bakalářské práce je porovnání učebnic zeměpisu používaných na českém území od dob Rakousko-Uherska po současnost s ohledem na informace o křesťanství. Práce bude porovnávat rozsah, kontext, struktury a formu zmínek o křesťanství v učebnicích zeměpisu. Tomu budou odpovídat postupně realizované dílčí cíle, a to konkrétně:

- 1) teoretický rámec obsahové analýzy učebních textů, tedy rešerše literatury a metodika
- 2) vymezení souboru analyzovaných učebnic (které konkrétní učebnice – v případě starších učebnic půjde většinou o jediné státem schválené učebnice, v současnosti pak o ucelenou řadu jednoho nakladatelství)
- 3) identifikace zmínek o náboženství a jejich klasifikace do kategorií podle metodiky
- 4) analýza souboru vytvořeného v předešlém bodě a vyslovení závěrů

Práce by měla odpovědět na tyto výzkumné otázky:

- 1) Jak se měnila frekvence a rozsah zmínek o křesťanství v učebnicích zeměpisu?
- 2) Lze najít rozdíl v souborech učebnic po zhodnocení kontextu (pozitivní / negativní / neutrální)?
- 3) Měnil se poměr informací v obecně geografickém a regionálně geografickém učivu?

Dílčím cílům bude odpovídat struktura práce, přičemž jednotlivým problémům bude zpravidla věnována jedna kapitola.

3 Učebnice a jejich výzkum

Tato kapitola podává náhled na výzkum učebnic, jak na domácí půdě, tak v ostatních státech.

3.1 Zahraníční výzkum učebnic

Silná pozice výzkumu učebnic v pedagogické a didaktické rovině je patrná v mnoha zemích, zmíněny budou pouze některé, zpravidla ty, které získaly širší ohlas.

V Německu a dalších vyspělých zemích západu jsou zřízena a stále vznikají centra pro teorii a výzkum učebnic. Za největší se považuje *Leibniz-Institut für Bildungsmedien | Georg-Eckert-Institut* (do roku 2021 používal název *Georg-Eckert Institut für internationale Schulbuchforschung*), jež vydává nejen časopis *Journal of Educational Media, Memory and Society*, ale také několik edičních řad výzkumných prací. Pozice německého výzkumu není zmíněna jako první náhodně, jeho bádání není omezeno jen na Evropu, srovnává mezi sebou také učebnicové řady USA, Japonska, Číny, Palestiny a Izraele (Průcha, 2009).

Výzkum učebnic značně obohacují také Skandinávské země, včetně Estonska, které se zaměřuje na výzkum efektivnosti učebnic, jenž byl poprvé rozpracován ve sborníku *Problems of Textbook Effectivity* (1991). Ve Švédsku působí *Institute for Educational text Research*, v Norsku vznikla významná monografie, která výrazně přispěla k teorii učebnic a je jednou z nejrozsáhlejších prací na toto téma, nese název: *Textbooks in the kaleidoscope: A Critical Survey of Literature and research on Educational Texts* a autorem je Egil B. Johnsen (1993). Norská akademická půda nezaostává, výzkum zde probíhá na vícero pedagogických fakultách (Chludilová, 2014).

Ve Francii jsou četné výzkumné aktivity v oblasti výzkumu učebnic, jež souvisí s relativně centralizovaným školstvím. Celosvětově známým se označuje rozsáhlý projekt *Emmanuelle*, který začal již v roce 1979 Alain Choppin. Tento projekt čítá učebnice již od roku 1789 a slouží především k badatelským účelům.

Japonsko a jeho školství je známo jako velice produktivní, souvisí to bezpochyby i s prací odborníků, jež se věnují samotné tvorbě a evaluaci učebnic. *Japan Textbook Research*

Center, realizuje řadu projektů s podporou ministerstva školství a Japonské asociace vydavatelů učebnic (Průcha, 1998).

Ve 21. století proběhl na 9 základních školách v Srbsku pod vedením Đukičin et al. (2014) výzkum užitečnosti vizuálních prvků právě v učebnicích zeměpisu pro 5. ročník. Zájem o vizuální prvky v učebnicích byl ze strany žáku vyhodnocen jako vysoký, silně napomáhající k lepšímu porozumění probírané látky (Procházková, 2019).

Výzkum učebnic je neustále probíhajícím mnohdy propojeným procesem v mnoha zemích. O jeho rozvoj se starají specializovaná centra. Tento vývoj je možno sledovat například díky IARTEM (International Association for Research on Textbooks and Educational Media – MEZINÁRODNÍ asociace pro výzkum učebnic a edukačních medií), působících od roku 1991 po současnost. Další organizací, jež výzkum zaštiťuje, shromažďuje a následně prezentuje výsledky na mezinárodním poli i v jednotlivých zemích je UNESCO, resp. její odnož UNESCO International Textbook Research Network – Mezinárodní síť pro výzkum učebnic (Pavliščová, 2017).

3.2 Výzkum učebnic v ČR

První vlašťovka výzkumu učebnic se datuje za dob Československa, konkrétně 20. a 30. léta, kdy se česká pedagogika a psychologie začíná zabývat obsahem učebnic. V čele s Václavem Příhodou, jenž prováděl různé analýzy didaktických textů s cílem nalézt a určit optimální lexikální fond (Chludilová, 2014).

„Základy teorie a výzkumu učebnic byly u nás položeny (s oporou o zahraniční poznatky a metody) v 80. letech minulého století,“ kdy také vzniká *Středisko pro teorii tvorby učebnic* při Státním pedagogickém nakladatelství „avšak po roce 1989 nastala v této oblasti pedagogické vědy stagnace.“ (Průcha 2009) Pozornost byla dána jiným oblastem. Pod vedením PhDr. E. Walterové, CSc., probíhal výzkum v oblasti komparativní a mezinárodní pedagogiky, zaměřující se na inovace, který se lehce mimo jiné dotýkal i oblasti učebnic (Průcha, 1992).

V Česku neexistuje specializované pracoviště pro detailní výzkum učebnic. Avšak například na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně se zájem z řad pedagogických odborníků opět začíná upínat k učebnicím jako takovým a jejich výzkumu. (Průcha, 2009) Každopádně odborná komunita, která by se organizované

a plánovitě zabývala řádným výzkumem učebnic v posledních letech, stále chybí. Byly zde tendence o zřízení této komunity skrz konferenci *Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu* v létě roku 2008 na půdě brněnské stejnojmenné fakulty. (Knecht, 2008) Na dalších fakultách se také ozývají hlasy z řad studentů. Vznikají tematické disertační a habilitační práce. Ty, které pojednávají přímo o výzkumu učebnic, jsou publikovány v každoročních sbornících z konferencí České asociace pedagogického výzkumu.

Jelikož se práce zabývá výzkumem učebnic zeměpisu a jméno této osobnosti ještě jednou zazní v následující kapitole, je podnětné představit docenta M. Pluskala, který se zabýval analýzami učebnic na katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V jeho habilitační práci *Teorie tvorby učebnic a metody jejich hodnocení* a v mnohých časopiseckých statích zkoumal a detailně zanalyzoval množství učebnic zeměpisu, jak pro základní, tak pro střední školy, jak historických, tak současných (Průcha, 1998).

4 Metody obsahové analýzy učebnic

Tato kapitola pojednává o metodách, které budou následně použity při analýze vybraných souborů učebnic. Výstižně pojem a proces analýzy popisuje Strauss (1999) „Analyzování je ve skutečnosti interpretování...“ Hlavní metoda, která bude popsána, se nazývá obsahová analýza učebnic. Obsahová analýza „... se využívá ke zkoumání písemného, či vizuálního materiálu (kurikulární dokumenty, vzdělávací programy, školní dokumentace, učebnice ad.)“ (Maňák, Švec, 2005).

Základní tři kategorie dělení obsahové analýzy popisuje Pelikán (2011) jako:

- 1) Analýzu osobní dokumentace,
- 2) analýzu školské a školní dokumentace,
- 3) analýzu školních ukazatelů.

V práci bude kladen důraz, jak napovídá předchozí odstavec, na bod 2., analýzu školské a školní dokumentace, kde spadají včetně školské legislativy, vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, studijní plány, osnovy, standarty a v neposlední řadě také učebnice (Pelikán 2011).

Metody obsahové analýzy byly v minulosti aplikovány nejen na české, ale i na zahraniční učebnice. Jsou zaměřené na zjišťování kvalitativních vlastností, kvantitativních parametrů a celkovou evaluaci obsahu učebnic. Podrobněji jsou rozepsány níže (Průcha, 1998).

4.1 Metody kvantitativní

Pomocí těchto metod je zjišťována četnost daných slov, témat v daném písemném dokumentu, celkový rozsah a následné elementární statistické vyhodnocení a vyslovení závěrů (Maňák, Švec, 2005). Obsahová analýza často využívá rozdělení na kategorie, zda studovaný jev je nebo není přítomen, pokud je, tak v jakém počtu. Kvantifikace nezáleží pouze na počtu údajů analýzy, ale také na jejich vzájemném vztahu. Nejčastěji se pro matematické interpretace využívají procentuální podíly (Skalková, 1983).

Používají se různé statistické metody, s jejichž pomocí se zjišťuje a porovnává výskyt a četnost měřitelných jednotek učebnice. Mezi tyto jednotky se zařazují například četnost verbálních komponentů (př. odborné termíny v textu učebnice, faktografické údaje atd.) i neverbálních komponentů (př. fotografie, schémata, barevné části textu aj.) (Průcha, 1998).

4.2 Metody kvalitativní

Kvalitativní metody jsou prostředkem k zjištění srozumitelnosti, hodnotové orientace, intenzitě či emocionálního důrazu. Díky tzv. *kódování* v oblasti výzkumu je možné využít analýzu větného úseku či věty (Maňák, Švec, 2005). Kódování, tj. operace, díky níž jsou poznatky rozebrány a následně je z nich tvořena teorie. Značnou náročností se vyznačuje formulace analytických otázek, které jsou někde nazvány jako tvořivé, jež utvářejí obsahovou analýzu samotnou. Poté následuje zjišťování podobností a rozdílů pomocí vzájemné komparace zkoumaného jevu mezi sebou (Strauss, Corbinová, 1999). Předností kvalitativních metod je jakési hlubší proniknutí do podstaty věci, otvírá možnost nalezení příčin rozdílů, důvodů a objasňuje závěry. Uvádí danou problematiku do kontextu a souvislostí. Nabízí smysluplnost, větší korektnost interpretace a následnou možnost komparativního zhodnocení (Průcha, 1992).

4.3 Metoda komparativní

Práce se zabývá vzájemným porovnáním učebnic různých nakladatelství a také různých období. Je vhodné popsat metodu komparativní, která dle Pluskala (1987) slouží k porovnání dvou či více učebnic z jednoho určitého hlediska na základě určitého prvku (např. rozsah či posloupnost témat učebnice). V historickém výzkumu učebnic, jenž sleduje, jak se vyvíjelo pojetí, přístup a obsah učiva v daném časovém rozmezí, je metoda považována za vhodnou (Průcha, 1998). Tato metoda byla použita již zmiňovaným olomouckým didaktikem geografie dr. Miroslavem Pluskalem v jeho habilitační práci s názvem *Teorie tvorby učebnic a metody jejich hodnocení* (1996) pro analýzu a komparaci současných i historických učebnic zeměpisu školy základní i střední (Krajcová, 2008).

5 Vymezení souboru zkoumaných učebnic a období

Práce zkoumá zmínky o křesťanství v učebnicích zeměpisu se zaměřením na časové změny podmíněné odlišnými politickými režimy v těchto čtyřech obdobích za Rakouska-Uherska, první republiky, v 50. a 80. letech 20. století a v 21. století. Výběr období byl proveden tak, aby reprezentoval, pokud možno politicky odlišné režimy. V této kapitole bude vymezen soubor učebnic používaných ve zkoumaných obdobích.

„Základní vzdělávání je obvykle složeno ze dvou částí, a to z primárního a nižšího sekundárního vzdělávání. Obvykle je chápáno jako přípravný cyklus pro vyšší sekundární vzdělávání a ve většině zemí se kryje s povinným vzděláváním.“ (Průcha, 2006). Aby bylo možné dojít co nejpřesnějšího vzájemného porovnání z hlediska cílové skupiny, byly zvoleny sady dostupných učebnic pro žáky 2. stupně základních škol za každé ze sledovaných období. Z tohoto důvodu také zaměření na školy základní neboli obecné.

Pro srovnání kontextu je nutno provést základní vymezení daného období a jako příhodné bylo shledáno informovat stručně o situaci školství, či vztahu křesťanství a vládnoucí moci ve zkoumaném období.

5.1 Rakousko-Uhersko (1867-1918)

V obdobích starších, bylo obtížné dohledat dané učebnice. Byla vybrána zpravidla řada učebnic, jež byla schválena. Což je případ období Rakouska-Uherska, za kterého byly zkoumány tyto dvě učebnice, které měšťanské, tehdy základní školy dělí na první a druhý stupeň.

Tab. 1 Zkoumané učebnice z období Rakouska-Uherska

1.	KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1890.
2.	KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1896.

Zdroj: vlastní zpracování

V průběhu 2. poloviny 19. století, a především na přelomu 19. a 20. století se české země rozvíjely hospodářsky i kulturně (Semotanová, 2003). Jako důležitý zlom v českém školství je považován rok 1867, kdy byla zavedena povinná osmiletá školní docházka

a byl zrušen dohled církve nad školami. Důležitou roli však neztrácel ke konci století sílící katolicismus, vnímán nejen jako náboženství, ale spíše jako světový názor (Grulich, 1995). V učebních textech je si možné na první pohled všimnout německých názvů států či měst v závorkách. Němčina nikdy nebyla ustanovena jako oficiální státní jazyk, i když ve společnosti často takto vnímána byla (Grulich, 1995). Jak uvádí Průcha (2006), tak ve většině západoevropských zemí bylo a je i dnes náboženství zasazeno do kurikula základního vzdělávání jako samostatný a povinný předmět. Avšak je nutné zdůraznit, že pod názvem předmětu „náboženství“ se skrývá více než věrouka a obecné informace spíše morální výchova a samotné hodnoty křesťanství. Tak tomu bylo i u nás za Rakouska-Uherska. Otázkou je, zda se díky tomuto aspektu sníží objem poznatků v obecně geografickém učivu.

5.2 První republika (1918-1938)

Zkoumané učebnice v tomto období jsou tři, jelikož žáci navštěvovali školu měšťanskou ve věku od 11 do 14 let, což odpovídá třem ročníkům, v pozdějších obdobích bylo vzdělání prodlouženo do 15 let.

Tab. 2 Zkoumané učebnice z období první republiky

1.	DEJMEK, Petr. Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1924.
2.	DEJMEK, Petr. Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol. V Praze: Státní nakladatelství, 1922.
3.	DEJMEK, Petr. Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol. 3. nezměn. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

Zdroj: vlastní zpracování

Když došlo k osamostatnění Československé republiky v roce 1918, nastaly změny, jež vyplývaly z národních a třídních zájmu české buržoasie. Byl zrušen značný vliv církve na školství, učitelům byla odebrána povinnost se účastnit dozoru při bohoslužbách. Rok 1919 započal první dílčí školní reformu, která upravila a značně omezila rozsah výuky náboženství na školách. Týkalo se to hlavně druhého stupně a středních škol, kde se od 6. ročníku předmět náboženství stává nepovinným. Dále je charakteristický zahájením „postátňování“ škol. V roce 1922 byl vydán tzv. Malý školský zákon, kterým byla sjednocena školská soustava na celém území Československé republiky (Kovaříček, Jedličková, 1989).

5.3 50. léta 20. století

Pro toto období je charakteristická školní docházka zkrácená pouze na osm ročníků, z důvodu nutnosti co možná nejrychlejšího nabytí pracovní síly pro budování socialismu.

Tab. 3 Zkoumané učebnice z období 50. let 20. století

1.	ŠOKA, Milan. Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.
2.	JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.
3.	STEJSKAL, Antonín. Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. 8., nezměn. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. Učebnice pro vysoké školy.
4.	MAŘAN, Stanislav, Vlastimil LETOŠNÍK a Josef DOUBRAVA. Zeměpis Československé republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol. 6., nezm. vyd. Praha: SPN, 1959. Učebnice pro všeobecně vzdělávací školy.

Zdroj: vlastní zpracování

Vítězný únor položil základy pro zcela nové budování školního prostředí. Nastal obrovský zájem o zřízení jednotné školské soustavy s učivem, jež bude přesně respektovat hodnoty komunistické strany. Školní systém, který byl platný mnohdy již od Rakouska-Uherska, byl zásadně změněn a vedle systému škol byly zcela obměněny i používané učebnice (Kovaříček, Jedličková 1998).

Po druhé světové válce dochází k poválečné obnově Československa na všech frontách. Změny ve školství jsou zaznamenány v novém Školském zákoně – Zákon o jednotné úpravě základního školství – schváleném v dubnu a vydaném v květnu 1948. Důsledkem tohoto nového zákona bylo zestátnění škol a určení nového výchovného cíle „vychovat z žáků oddané zastánce socialismu.“ Dokonce byly zrušeny veškeré předpisy o věcech, které tento zákon upravovaly (Zákon č. 95/1948 Sb., 1948). Příznačné je, že byl posílen „... státní dohled nad učebnicemi a pomocnými knihami, které se mohly používat pouze po schválení ministerstva školství a národní osvěty. Navíc byly vydávány pouze ve státním nakladatelství. (Chludilová, 2014).

Z hlediska komunistické ideologie byl křesťan vnímán jako člověk žijící v lživé představě plné jistot a bezpečí, což mu silně brání angažovat se pro reálnou „správnou“ věc, a to pro komunistickou stranu a její učení. Zejména katolická církev, jež měla značný vliv skoro v každé vesnici na území státu, představovala hrozbu a silnou konkurenci v ideové i politické rovině. Bylo potřeba ji účinně dostávat pod kontrolu a pomalu likvidovat. Jak hlásaly direktivy Komunistické strany Československa k proticírkevním akcím: „Je nutno dále zesilovat kontrolu nad náboženským životem a omezovat vliv církvi v životě občanstva.“ Kontrole státu podlehl také předmět náboženství na školách, publikační činnost a církevní školy, jež byly později dokonce úplně zrušeny (Randák, 2011).

5.4 80. léta 20. století

V těchto letech posílila centrální kontrola produktů vzdělávání (Průcha, 1992 b). Tudíž níže jsou předkládány jediné schválené učebnice vydávané Státním pedagogickým nakladatelstvím.

Tab 4 Zkoumané učebnice z období 80. let 20. století

1.	JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 5. ročník základní školy. 4., nezm. vyd. Praha: SPN, 1985. Učebnice pro zákl. školy.
2.	SKALICKÝ, Miroslav, Václav GARDAVSKÝ, Štěpánka SVOBODOVÁ a Blanka ŠVIRECOVÁ. Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1981. Učebnice pro základní školy.
3.	ŠTOSKOVÁ, Libuše. Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1982. Učebnice pro základní školy.
4.	MUSÍLEK, Jan. Zeměpis pro 8. ročník základní školy: Československá socialistická republika. Přeložil Josef DOUBRAVA. Praha: SPN, 1983. Učebnice pro zákl. školy.

Zdroj: vlastní zpracování

V roce 1960, schválením ústavy, potvrzující dokončení položení pevných základů socialismu s článkem o vedoucí pozici komunistické strany se Československá republika proměnila v Československou socialistickou republiku. Docházelo k proměně občanské společnosti, tyto proměny společnosti probíhaly tzv. „zdola“. Občané začínali projevat své názory. Také věřící spolu s představiteli církvi se hlásili o svá práva. Mezi organizace založené katolickými laiky patří např. „Hnutí koncilové obnovy.“ (Semotanová, 2003).

V roce 1975 vydalo ministerstvo školství ČSR pro školy I. a II. cyklu „Zásady k tvorbě knižních učebních pomůcek“ (Průcha, 1992 a). V 80. letech minulého století při Státním pedagogickém nakladatelství, z něhož produkce jsou použity učebnice pro výzkum v této práci, existovalo Středisko teorie učebnic. Vydávalo spoustu prací se zaměřením na výzkum a tvorbu učebnic. Oblastí zeměpisných učebnic se v tomto směru zabýval Wahla (1983) (Knecht, Weinhöfer, 2006).

5.5 21. století

V kontrastu s dříve zmiňovanými obdobími, kdy je k dispozici zpravidla jediná schválená řada učebnic pro žáky základních škol, je zde nabídka učebnic opravdu široká. V současnosti se v ČR zabývá vydáváním učebnic více než 60 nakladatelů (Lepil, 2010). Pro tuto analýzu byl použit zcela náhodně jeden soubor učebnic od nakladatelství Fraus a to:

Tab. 5 Zkoumané učebnice z 21. století

1.	ČERVENÝ, Pavel, Jan KOPP, Pavel MENTLÍK a Magdalena ROUSOVÁ. Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-707-8.
2.	KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK. Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-708-5.
3.	MARADA, Miroslav, Tomáš HAVLÍČEK, Tomáš MATĚJČEK, Martin HANUS a Pavel CHROMÝ. Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-709-2.
4.	MARADA, Miroslav. Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-710-8.

Zdroj: vlastní zpracování

Roku 1989 otevřelo Československo své brány nejen turistům ze západu, ale také západním myšlenkám. Z centrálně řízeného systému se přešlo na systém tržní, pronikla tím do země do jisté míry konkurence do všemožných oblastí. To se týkalo také vzdělávání a tvorby učebnic. Při tvorbě učebnic se odborníci inspirovali učebnicemi

západními a vliv je patrný (Průcha 1992 b). Například v tom, že učebnic je na českém trhu opravdu široká škála a tyto učebnice také obsahují množství odkazů či doplňujících otázek, jež dávají vyučujícím větší svobodu a samostatnost v tvorbě a koncepci hodiny samotné. Po delší odmlce bylo obnoveno sčítání věřících a náboženské vyznání je vnímáno jako důležitá sociokulturní charakteristika (Kastner, 2004).

Svoboda spojená s touto dobou je na první pohled patrná také ve zkoumaných učebnicích. Hodnotový systém, jenž je často skloňován v souvislosti s obyvatelstvem ČR a celou civilizací celkově, otevřel větší možnosti prezentovat v učebnicích otázky spojené s náboženstvím, ale i etikou. Víra je nyní vnímána pravděpodobně poněkud jinak než v předválečném období, kdy byla výrazněji spojována s příslušností ke konkrétní konfesi. Jak uvádí Horák (2021) „... věřit, ale mít proto důvod. Víra je emociální energie přesvědčení. Mezi úkoly školy a učitelů při utváření hodnotového systému žáků tak patří formovat víru, ale až jako důsledek myšlení. Ověřil jsem si něco, proto tomu věřím.“ V roce 2022 by mnozí tento popis přiřadili k pojmu kritické myšlení.

6 Analýza a klasifikace zmínek o křesťanství ve zkoumaných učebnicích

V práci bude užito obou kategorií metod hodnocení nalezených zmínek, tedy kvalitativní i kvantitativní, a v závěru dojde ke komparaci daných období, tudíž bude použita i metoda komparativní. Podkapitoly jsou určeny výzkumnými otázkami. První část kapitoly se bude zabývat kvantitativním rozbořem, a to rozsahem a frekvencí zmínek, část druhá se zaměří na kontext dané doby a v poslední části bude zjištěn poměr zmínek v obecně a regionálně geografickém učivu. Celkové znění a přehled analyzovaných zmínek je obsažen v přílohách.

6.1 Rozsah a frekvence zmínek

Pomocí kvantitativní analýzy bude zjištěn počet a frekvence zmínek o křesťanství za dané období. Kromě základního pojmu křesťanství bude zkoumána i četnost pojmů, jež s tímto tématem úzce souvisí jako víra, Bůh, církve obecně, či další dělení na katolická, protestanská, pravoslavná (uniaté), československá, řeckokatolická církve. V textu budou rovněž vyhledávány zmínky o sakrálních stavbách a dalších významných církevních památkách či poutních místech (kostel, kaple, chrám, katedrála, klášter, Boží hrob, Svatá země či samotný Vatikán). Výzkum neopomine také osobnosti spojené s křesťanstvím jako Ježíš Kristus, papež, biskup, arcibiskup, mnich, husité, svatí a patroni. V textu budou rovněž vyhledány informace o křesťanských svátcích, symbolech, zvycích a tradicích, jako například Bible, náboženské písně, dogma, kříž, varhany, Vánoce, Velikonoce.

Avšak jak je známo, geografické učebnice se neskládají z pouhého textu, jenž se může zdát pro výuku přírodovědných oborů značně nedostačující. V práci je také zaznamenán počet interaktivních prvků, v případě těchto učebnic se bude jednat o obrázky zobrazující fotografie, grafy a souhrnné tabulky související s tématem křesťanství. Tyto zmínky jsou vymezeny samostatně ve speciálním sloupci pod názvem počet obrazových prvků (počet obr. prvků).

Aby byla možnost porovnat daná období mezi sebou, byla v tabulce určena i frekvence zmínek o křesťanství pro každé zkoumané období.

Tab. 6 Soubor zkoumaných učebnic, počet zmínek o křesťanství v nich a frekvence za dané období

období	rok vydání	název učebnice	Autor	počet text. zmínek	počet obr. prvků	frekvence za období
Rakousko-Uhersko	1890	Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň.	Josef KREJČÍ	21	0	61
	1896	Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu.	Josef KREJČÍ	40	0	
První republika	1924	Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol	Petr DEJMEK	18	3	81
	1927	Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol	Petr DEJMEK	42	0	
	1925	Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol	Petr DEJMEK	18	0	
50. léta 20. století	1954	Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	Milan ŠOKA	3	0	6
	1954	Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	Pavel JANEĞA	2	0	
	1959	Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	Antonín STEJSKAL	1	0	
	1959	Zeměpis Československé republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol	Stanislav MAŘAN a kol.	0	0	
80.léta 20. století	1985	Zeměpis pro 5. ročník základní školy	Pavel JANEĞA	2	0	10
	1981	Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy	Miroslav SKALICKÝ a kol.	6	1	
	1982	Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy	Libuše STOŠKOVÁ	0	0	
	1982	Zeměpis pro 8. ročník základní školy	Jan MUSÍLEK	0	1	
21. století	2021	Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	Pavel ČERVENÝ a kol.	4	2	111
	2021	Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	Alice KOHOUTOVÁ a kol.	16	1	
	2021	Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	Miroslav MARADA a kol.	53	18	
	2021	Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	Miroslav MARADA	14	3	
Zdroj: vlastní výzkum Celkem				240	29	269

Pozn.: text. = textových, obr. = obrazových

6.2 Porovnání kontextu

Dále byla analýza obohacena o kvalitativní hledisko, tedy zjištění a porovnání kontextu dané zmínky a zmínka samotná. Bylo určeno, zda se jedná o kontext pozitivní, negativní, či neutrální. „Učebnice tudíž nesou v tomto ohledu velkou zodpovědnost za to, jak se jim daří tradované negativní předsudky a stereotypy vymycovat nebo je naopak udržovat a přenášet na mladou generaci.“ (Průcha, 1998).

„Analýzy obsahu učebnic, jakožto kurikulárních dokumentů, jsou velmi „choulostivou záležitostí“, a to tím, že reflektují politické záměry mocenských sil země vkládané do textu učebnic. Je známo, že texty učebnic byly v období socialismu zneužívány k šíření zkreslujících až nepravdivých výkladů národní a světové historie, či společnosti a ekonomiky zemí Západu apod. (Průcha, 2009). Tato práce bude zjišťovat, zda se na informace o křesťanství nahlíží zkresleně a zda se tyto zmiňované záměry mocenských sil země z pohledu křesťanství promítly i do učebnic zeměpisu. Zkoumáno a porovnáno z tohoto hlediska bude nejen období socialismu, ale také období Rakouska-Uherska, první republiky a 21. století.

Postup byl následovný. Byl porovnán kontext pro každou učebnici zvlášť, poté byl určen podíl v procentech, na konec byla celková hodnota kontextů pro dané období udána v procentuálním vyjádření. Pro lepší orientaci byl z předchozího zkoumání rozsahu daných zmínek použit celkový počet zmínek za učebnici (celkem zm. za uč.) a frekvence zmínek za dané období (fr. za obd.).

Tab. 7 Soubor zkoumaných učebnic, porovnání kontextu

období	rok vydání	název učebnice	celkem zm. za uč.	fr. za ob.	KPz	KNg	KNt	KPz (%)	KNg (%)	KPz (%)	KPz za ob. (%)	KNg za ob. (%)	KNt za ob. (%)
Rakousko-Uhersko	1890	Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň.	21	61	2	0	19	10	0	90	13	0	87
	1896	Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu.	40		6	0	34	15	0	85			
První republika	1924	Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol	21	81	3	1	17	14	5	81	14	5	81
	1927	Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol	42		7	2	33	17	5	79			
	1925	Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol	18		1	1	16	6	6	89			
50. léta 20. století	1954	Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	3	6	3	0	0	100	0	0	50	50	0
	1954	Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	2		0	2	0	0	100	0			
	1959	Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	1		0	1	0	0	100	0			
	1959	Zeměpis České republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol	0		0	0	0	0	0	0			

80.léta 20. století	1985	Zeměpis pro 5. ročník základní školy	2	10	0	2	0	0	100	0	0	20	80
	1981	Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy	7		0	0	7	0	0	100			
	1982	Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy	0		0	0	0	0	0				
	1982	Zeměpis pro 8. ročník základní školy	1		0	0	1	0	0	100			
21. století	2021	Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	6	111	0	0	6	0	0	100	2	1	97
	2021	Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	17		0	0	17	0	0	100			
	2021	Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	71		1	0	70	1	0	99			
	2021	Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	17		1	1	15	6	6	88			
Celkem			269	269	24	10	235	9	4	87	16	15	69

Zdroj: vlastní výzkum

Pozn.: zm. = zmínka, uč. = učebnice, fr. = frekvence, ob. = období, KPz = kontext pozitivní, KNg = kontext negativní, KNt = kontext neutrální

6.3 Poměr obecně a regionálně geografického učiva

Výrazným znakem geografického studia je prostorovost, tedy vztahy mezi složkami geografické (krajné) sféry, případně jejích částí (Pluskal, 1987). Ve třetí fázi byl určen vztah zmínek v regionálně geografickém a obecně geografickém učivu v daných učebnicích zeměpisu. Tyto dva pojmy jsou vymezeny věhlasnými geografy. Podle Bungeho (1967) regionální geografie klasifikuje polohou míst, obecná geografie je předvídá. Demek (1980) toto tvrzení obohacuje a regionální geografii řadí do věd o regionálních komplexech, jež se zabývají zákonitostmi částí krajinné sféry.

Určení, zda daná zmínka o křesťanství spadá svým obsahem spíše do obecně geografického učiva (OGU) či do regionálně geografického učiva (RGU), v tomto výzkumu znamená přiřazení informace do jedné z kategorií podle toho, zda se jedná o obecné tvrzení, či je možné ji přiřadit ke konkrétnímu regionu.

Byl určen počet zmínek v každé kategorii pro každou učebnici zvlášť, poté byl určen vzájemný podíl v procentech a na konec celkový poměr za dané období v procentuálním vyjádření. Obdobně bylo využito předchozí části analýzy pro lepší orientaci a srovnání.

Tab. 9 Soubor zkoumaných učebnic, porovnání obecně a regionálně geografického učiva

období	rok vydání	název učebnice	celkem zm. za uč.	fr. za ob	počet OGU	počet RGU	OGU (%)	RGU (%)	OGU za ob. (%)	RGU za ob. (%)
Rakousko-Uhersko	1890	Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň.	21	61	4	17	19	81	7	93
	1896	Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu.	40		0	40	0	100		
První republika	1924	Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol	21	81	0	21	0	100	0	100
	1927	Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol	42		0	42	0	100		
	1925	Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol	18		0	18	0	100		
50. léta 20. století	1954	Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	3	6	1	2	33	67	17	83
	1954	Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	2		0	2	0	100		
	1959	Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol	1		0	1	0	100		
	1959	Zeměpis České republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol	0		0	0	0	0		
80. léta 20. století	1985	Zeměpis pro 5. ročník základní školy	2	10	2	0	100	0	20	80
	1981	Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy	7		0	7	0	100		
	1982	Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy	0		0	0	0	0		
	1982	Zeměpis pro 8. ročník základní školy	1		0	1	0	100		

21. století	2021	Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	6	111	6	0	100	0	32	68
	2021	Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	17		4	13	24	76		
	2021	Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání	71		14	57	20	80		
	2021	Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	17		12	5	71	29		
celkem			269	269	43	226	16	84	16	84

Zdroj: vlastní výzkum

Pozn.: zm. = zmínek, uč. = učebnice, fr. = frekvence, ob. = období, OGU = obecně geografické učivo, RGU= regionálně geografické učivo

7 Výsledky analýzy informací o křesťanství v učebnicích zeměpisu za zkoumaná období

7.1 Rakousko-Uhersko

V učebnicích za doby Rakouska-Uherska je patrné, že křesťanství celkově sehrálo důležitou roli. Detailně jsou v souboru křesťané rozdělení na katolíky, pravoslavné a protestanty. Autor v otázkách na konci kapitol, zabývajících se regionálně geografickým učivem, vybízí k závěrečné reflexi a vyzývá čtenáře pomocí jednoduchých otázek k upevnění rozdílu mezi křesťanskými církvemi a k jejich prostorové lokalizaci a přiřazení k již známým územím. Mimo jiné jsou zde zmiňovány vznikající křesťanské „sekty“ (v dobové terminologii míněny pravděpodobně protestantské církve). Detailnější popis však není proveden, tudíž nelze jednoznačně určit, o jaké křesťanské „sekty“ se jedná. Pokud jde o počty křesťanů, autor se neopírá o přesné statistiky. Užívá hojně výrazů: skoro, vesměs, většina, veliké množství, více než polovice, po skrovnu. I když se v tomto období nenachází žádný obrazový prvek odkazující na křesťanství, rozsáhlé popisy budí žákovi představivost k velkolepým obrazům.

Co se týče kontextu, tak vysoce převládá kontext neutrální, který je zastoupen celkově 87 % za tuto řadu. Kontext negativní se nevyskytuje vůbec. Pozitivní kontext je zastoupen v každé učebnici minimálně dvakrát a křesťané jsou zde prezentováni jako pořádaní, vzdělaní a výteční stavitelé. Církevní stavby jsou popisovány velice honosně, užívá se často superlativ: nejznamenitější, nejkrásnější, největší, nejpamátelnější, proslulé, přebohaté.

Počet zmínek v obecně geografickém učivu, který by se dal spočítat na prstech jedné ruky. Procentuálně za celé období je zastoupeno 7 %. Autor učebnicích textů zjevně počítá se znalostmi základních pojmů týkajících se křesťanství (jde o období, kdy byla povinná výuka náboženství), a tudíž se dále nezdržuje jejich vysvětlováním. Významnost křesťanství pro toto období je zvláště patrné v regionálně geografickém učivu, kde je o něm zmínka téměř u každého státu. Pokud v této zemi křesťanství nepřevládá, je zde minimálně zmíněno, že evropští přistěhovalci si své náboženství, tedy křesťanství, zachovali, nebo také, že se zde misionáři snaží zdejší obyvatelé na křesťanskou víru přivést.

7.2 První republika

V učebnicích z první republiky se informace o křesťanství vyskytují rovněž poměrně často, celé období čítá 81 zmínek. Konkrétně jen v souvislosti s hlavním městem Prahou je křesťanství zmíněno 5krát. I zde jsou křesťanské odnože detailně děleny. Pro vyznavače řeckokatolického vyznání se užívá pojmu uniaté. Náboženství je navíc často spojováno se vzděláním. Vedle počtu věřících pro daný region je nejednou hned v téže větě udán stav gramotnosti daného obyvatelstva. Celé období čítá 3 obrazové prvky, jedná se o fotografie, na niž jsou zachyceny církevní stavby či socha významné osobnosti církevních dějin mistra Jana Husa.

Křesťané jsou líčeni jako přívětiví, poctiví lidé, jež povznesli v Evropě zemědělství a řemesla. Pozitivně jsou líčeni misionáři, kteří jako prakticky jediným cizincům byl umožněn vstup skrz velkou Čínskou zeď do říše středu. Detailně je popisována hluboká zbožnost Angličanů a Rusů. Křesťanské stavby jsou líčeny jako ztělesnění naší slávy minulé a budoucí. Poprvé je v této učebnicové sadě možné se setkat s kontextem negativním v poměrně malé míře, v každé učebnici maximálně 2 zmínky. Konkrétně je v negativním kontextu líčeno křesťanství v podání domorodců, kmenů, či pověřčivého lidu na jihu, jež v duchu tohoto náboženství vykazují zvláštní praktiky. Odsuzováno je násilné poněmčování pod záminkou šíření křesťanství. I v těchto učebnicích převažuje kontext neutrální, jenž je pro celou řadu zastoupen 81 %.

Všechny zmínky o křesťanství z učebnic z období první republiky spadají do vymezené kategorie regionálně geografického učiva. I když povinná výuka náboženství jako samostatného předmětu pro druhý stupeň byla v roce 1919 učiněna nepovinnou, je zde patrné, že autor počítá s obecnými znalostmi o křesťanství, základní pojmy nijak nevysvětluje, tudíž se v tomto souboru učebnic obecné informace o křesťanství nevyskytují vůbec.

7.3 50. léta 20. století

Období 50. let se může jevit pro tento výzkum jako období výrazné diskontinuity. Součet zmínek za celou sadu učebnic dává pouhých 7 zmínek, což je v porovnání s ostatními obdobími velmi málo. Může se zdát, že křesťanství ze světa úplně vymizelo. Ve výčtu států Evropy je úplně zatajena existence Vatikánu. Není zde žádná zmínka o sakrálních stavbách, jimiž předchozí sady učebnic přímo přetékaají. Nesetkáme se s ním ani při popisu Prahy. Nikde není zmíněno, natož vysvětleno či znázorněno, dělení křesťanských odnoží.

Výsadou této řady je, že křesťanství zde není ani jednou zmiňováno v neutrálním kontextu, vždy je nějak zabarvené. Překvapivý je pozitivní kontext, jenž je zastoupen pouze v učebnici první. Nedotýká se křesťanství obecně, ale opisuje téma Husitské války. Husité jsou zde vykresleni jako nepřemožitelní hrdinové. Další pozitivní zmínka oslavuje krásnou sochu mistra Jana Husa. Což je mimo jiné jediná informace o křesťanství přejatá z učebnic předcházejícího zkoumaného období. Také je zde popsán Žižkov a oslavován slavný husitský vojevůdce Jan Žižka z Trocnova, jak porazil mnohonásobnou přesilu nepřátel útočících na Prahu. Žák, jenž nemá osvojen kontext husitských válek, nemusí k propojení s významnou reformou křesťanství vůbec dojít.

Negativní, spíše až záporný kontext nalezneme ve dvou následujících učebnicích z 50. let. Kde je církev předkládána jako tvrdá organizace, jež má mnoho majetku, jejíž učení a předpisy drží prostý lid v klamně víře v nezměnitelnost osudu člověka, jenž má příliš velkou moc a zbytečné až ohrožující výsady, které se jí musí co nejdříve odebrat. Navíc je vedení škol katolickou církví nelogicky spojováno s vysokou negramotností.

Překvapivá je zmínka o křesťanství ve fyzickogeografickém učivu. Při popisu tvarů reliéfu, konkrétně průsmyku, jsou zmíněni křižáci, kteří těmito průsmyky bezhlavě prchali ze země před silou husitů. Zbývajících pět zmínek je prostorově lokalizováno a lze je zařadit do regionálně geografického učiva. U konkrétních území je druh informací podobný jako v učebnicích předchozích, avšak údaje o počtu křesťanů či celkové informace o náboženském vyznání jsou prakticky vypuštěny.

7.4 80. léta 20. století

Podobně jako 50. léta je tato sada učebnic z pohledu zmínek o křesťanství poměrně chudá. Celkově bylo v učebnicích nalezeno 10 informací o křesťanství. Poprvé nastala situace, že se v konkrétní učebnici nevyskytla zmínka žádná. Jediná obrazová zmínka odkazuje na v minulém období zatajovaný Vatikán, který je zde naopak představen vícero zmínkami.

Katolická církev je zde v negativní směru popisována jako odpůrce vědeckého pokroku a organizace, jež se snaží radikálními praktikami (upalování lidí) potlačit vědecké poznání o oběhu země kolem Slunce. Pozitivně zabarvená zmínka se ve zkoumaném období nenachází. V dalších případech se jedná o zmínky neutrální, a to z 80 % v celém souboru, což je možno uznat jako velký pokrok od 50. let, kdy kontext neutrální nebyl absolutně zastoupen.

V učivu obecně geografickém jsou celkem dvě zmínky, popisují církevní praktiky a její postoj k vědě. V regionálně geografickém učivu alezneme jen určení, kde a na kterých kontinentech se křesťanství vyskytuje nejhojněji. Jiných upřesňujících popisů s ohledem na křesťanství se, s výjimkou Vatikánu, u konkrétních států nedostává. Poměr regionálně geografického učiva s obecně geografickým je 8:2.

7.5 21. století

Současná sada učebnic je z hlediska počtu zmínek o křesťanství nejbohatší. Čítá 111 informací. Mnoho textových zmínek je zároveň otázkami povzbuzujícími žáka k hlubšímu zamyšlení nad tématem křesťanství. Učební texty rozvíjejí všeobecný přehled a znalost historie, symbolů, svátků spojených s křesťanstvím. Rekord výzkumu, 71 zmínek o křesťanství, z toho 18 obrazových prvků, drží učebnice pro 8. ročník. Obrazové prvky jsou v této sadě zastoupeny nejvyšším číslem v celém souboru. Mimo fotografie učební text doplňují také přehledné grafy, tabulky a mapky zpravidla určující počet věřících za konkrétní oblast.

Zmínky s neutrálním kontextem jsou v této sadě učebnic zastoupeny 97 %, což je nejvyšší procento, jež se s ohledem na kontext v celém výzkumu vyskytuje. Negativně jsou líčeny rozdíly víry v minulosti, jež přispěly k mnoha pronásledováním a válkám. Současné myšlenky křesťanství jsou zde však sjednoceny se snahou o zlepšení života a o všeobecný mír. Pozitivně je na křesťanství také nahlíženo z hlediska vzdělávání a je zmiňováno jako činitel významného bohatství a kulturní vyspělosti Evropy.

V této sadě jsou zmínky týkající se obecně geografického učiva celkově zastoupeny 32 %. V porovnání sad je toto procento nejvyšší. Obecná informace o křesťanství se vyskytuje minimálně 4krát v každé učebnici této sady. Je zde například poprvé zmiňována Bible, je popsáno, z jakých částí se skládá a kolik knih čítá. Nechybí zde křesťanská filosofie a etika. V regionálně geografickém učivu je patrný návrat k popisu sakrálních staveb a poutních míst daných zemí, dále již zmiňované počty věřících za danou zemi doplněné o fotografii, tabulku, či graf.

8 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo porovnání učebnic zeměpisu používaných na českém území s ohledem na informace o křesťanství. Díky provedení obsahové analýzy je možné konstatovat, že ve zmínkách o křesťanství lze sledovat výrazné rozdíly mezi jednotlivými zkoumanými obdobími. Konkrétní rozdíly byly popsány pomocí tří vytyčených výzkumných otázek:

První otázka je ve znění: *Jak se měnila frekvence a rozsah zmínek o křesťanství v učebnicích zeměpisu?* Analýza ukázala, že se frekvence i rozsah zmínek v daných učebnicích mění. Díky srovnání celkových učebnicových řad byla prokázána souvislost počtu zmínek v učebnicích s obdobím, ve kterém byla používána. Za vlády komunistické strany, konkrétně v 50. a 80. letech je patrný až 90% pokles celkového počtu zmínek o křesťanství ve srovnání s dalšími zkoumanými obdobími. Nejvyšší frekvence zmínek je patrná v obdobích první republiky a v 21. století.

Druhá otázka: *Lze najít rozdíl v souborech učebnic po zhodnocení kontextu (pozitivní / negativní / neutrální)?* Ano, lze. Výsledky potvrzují, že slova Průchy (2009): „Texty vkládané do učebnic reflektují politické záměry mocenských sil země. Je známo, že texty učebnic byly v období socialismu zneužívány k šíření zkreslujících až nepravdivých výkladů národní a světové historie či společnosti a ekonomiky zemí Západu apod.“ se týkají také zmínek o křesťanství. Vývoj vládnoucích mocí je možné sledovat skrz poměr neutrálních zmínek za dané období. Období 50. let je charakteristické celkovou absencí neutrálního kontextu v daných zmínkách. Závěrem lze konstatovat, že v současných učebních textech, kde je neutrální kontext zastoupen 97 %, již nevstupují mocenské záměry vládnoucí moci. Svoboda tohoto století je patrná i v učebnicích zeměpisu, kde zmínky již téměř hodnoceny nejsou. Určení kontextu či vytvoření názoru na problematiku křesťanství je ponecháno na žácích samotných.

Odpověď na poslední otázku: *Měnil se poměr informací v obecně geografickém a regionálně geografickém učivu?* Regionálně geografické učivo je vždy zastoupeno vyšším procentem. Byla zjištěna souvislost v poměru informací pro tyto dvě kategorie, kde jako proměnná vstupuje existence náboženství jako samostatného povinného předmětu, který se roku 1919 stal nepovinným. Procento zastoupení obecně geografického učiva v učebnicích zeměpisu proto od tohoto roku stoupá, zjevně kvůli

snaze autorů vysvětlit základy křesťanského učení a jeho historický kontext, jehož znalost již není možné u žáků považovat za samozřejmou.

9 Summary

The aim of this bachelor thesis is to compare geography textbooks used in the Czech territory with regard to information about Christianity. The thesis focuses on the temporal changes conditioned by different political regimes during the Austro-Hungarian Empire, the First Czechoslovak Republic, in the 1950s and 1980s, and in the 21st century. The thesis deals with the following research questions: *How did the frequency and extent of references to Christianity in geography textbooks change? Can a difference be found in the textbook sets after evaluating the context (positive/negative/neutral)? Did the proportion of information in general geography and regional geography textbooks change?*

A content analysis of geography textbooks has shown that there are significant differences in the references to Christianity between the different periods. A significant decline in the number of mentions under the Communist Party was confirmed. The highest frequency of mentions of Christianity is found in the periods of the First Republic and the 21st century. After an evaluation of the context, it was concluded that the development of the ruling power can be traced through the proportion of neutral mentions of Christianity in the given period. The ratio of information on regional and general geography is influenced by the absence or existence of religion as a separate compulsory subject in schools.

10 Seznam literatury a pramenů

BUNGE, William Whaeler. Teoretická geografie. Moskva, 1967.

CORBIN, Juliet M. a Anselm L. STRAUSS. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Přeložil Stanislav JEŽEK. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. SCAN, 2. ISBN 808583460X.

FEŘTEK, Tomáš. Co je nového ve vzdělávání. Praha: Nová beseda, 2015, 97 s. CJN, 002. ISBN 978-80-906089-2-4.

GRULICH, Tomáš, Jaroslav HALADA, Petr A. ROČEK, et al. Dějiny zemí Koruny české. II, Od nástupu osvětenství po naši dobu. 3. vyd. Praha: Paseka, 1993, 328 s. ISBN 8071850063.

HORÁK, Zábaj. Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5.

HORÁK, Josef, Jitka JOSÍFKOVÁ, Jitka NOVOTNÁ a Milan ŠTĚPANOVIČ. Výchovné problémy současné školy. Liberec: Technická univerzita, 2001, 82 s. ISBN 8070835370.

CHLUĐILOVÁ, Šárka. Didaktická analýza učebnice občanské výchovy - minulost a současné metodické trendy. 2014, 82 s. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra společenských věd. Vedoucí práce Gabriela Medved'ová.

KASTNER, Jiří. Geografie pro střední školy. 4, Česká republika. 2., přeprac. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 88 s. ISBN 80-7235-266-0.

KNECHT, Petr a Martin WEINHÖFER. Jaká kritéria jsou důležitá pro učitele ŽŠ při výběru učebnic zeměpisu? Výsledky výzkumné sondy provedené na jihomoravských základních školách. In Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006. s. 35-51. ISBN 80-7043-483-X.

KNECHT, Petr a Tomáš JANÍK. Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2008. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-174-4.

KOVÁŘÍČEK, Václav a Iva JEDLIČKOVÁ. Vývoj školských soustav v českých zemích. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1989, 101 s.

KRAJCOVÁ, Lucie. Příspěvek k analýze učebnic dějepisu pro základní školy [online]. Brno, 2008 [cit. 2022-04-07]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/inaha/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Kamil ŠTĚPÁNEK.

KREMERS, Horst. Digital Cultural Heritage. Springer Nature Switzerland, 2019. 447 s. ISBN 9783030151980.

LEPIL, Oldřich. Teorie a praxe tvorby výukových materiálů: zvyšování kvality vzdělávání učitelů přírodovědných předmětů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 97 s. ISBN 978-80-244-2489-7.

MAŇÁK, Josef, Štefan ŠVEC a Vlastimil ŠVEC, ed. Slovník pedagogické metodologie. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 134 s. ISBN 8073151022.

MINISTERSTVO VNITRA ČR. Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon), č.95/1948 Sb. [online] 2022 [citováno 12.4.2022] Dostupné na: http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=95/1948&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

PAVLIŠČOVÁ, Lenka. Analýza a hodnocení učebnic zeměpisu pro ZŠ. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, 65 s.

PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1916-3.

PLUSKAL, Miroslav. Základy didaktiky regionální geografie. Olomouc, 1987

PROCHÁZKOVÁ, Michaela. Analýza grafických prvků v učebnicích přírodopisu pro 8. ročník. 2019, 93 s. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra přírodopisu a pěstitelství. Vedoucí práce Olga Vránová.

PRŮCHA, Jan, ed. Proměny vzdělávání v mezinárodním kontextu. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, 155 s. ISBN 8070665467.

PRŮCHA, Jan. Moderní pedagogika. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2009, 481 s. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, Jan. Pedagogické teorie a výzkumy na Západě. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 1992, 124 s. ISBN 80-7066-628-5.

PRŮCHA, Jan. Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky. Brno: Paido, 1998. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.

RANDÁK, Jan. Dějiny českých zemí. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, c2011, 432 s. ISBN 978-80242-3205-8.

RIEDLOVÁ, Marie, Jaromír DEMEK a Jiří PECH. Úvod do studia geografie a dějiny geografie: Příručka pro posl. učitelství všeob. vzděl. předmětů. Praha, 1980.

SEMOTANOVÁ, Eva. České dějiny: stručný přehled. 2. vyd. Praha: Kartografie, 2003. ISBN 80-7011-775-3.

SKALKOVÁ, Jarmila. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu: [vysokošk. učebnice pro stud. filozof. a pedagog. fakult]. Vyd. 2., dopl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. Učebnice pro vysoké školy.

WAHLA, Arnošt. Strukturní složky učebnic geografie. Praha: SPN, 1983. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě.

11 Seznam analyzovaných učebnic

ČERVENÝ, Pavel, Jan KOPP, Pavel MENTLÍK a Magdalena ROUSOVÁ. Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-707-8.

DEJMEK, Petr. Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1924.

DEJMEK, Petr. Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol. V Praze: Státní nakladatelství, 1922.

DEJMEK, Petr. Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol. 3. nezměn. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 5. ročník základní školy. 4., nezm. vyd. Praha: SPN, 1985. Učebnice pro zákl. školy.

JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.

KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK. Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-708-5.

KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1890.

KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1896.

MARADA, Miroslav, Tomáš HAVLÍČEK, Tomáš MATĚJČEK, Martin HANUS a Pavel CHROMÝ. Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-709-2.

MARADA, Miroslav. Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-710-8.

MAŘAN, Stanislav, Vlastimil LETOŠNÍK a Josef DOUBRAVA. Zeměpis Československé republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol. 6., nezm. vyd. Praha: SPN, 1959. Učebnice pro všeobecně vzdělávací školy

MUSÍLEK, Jan. Zeměpis pro 8. ročník základní školy: Československá socialistická republika. Přeložil Josef DOUBRAVA. Praha: SPN, 1983. Učebnice pro zákl. školy.

SKALICKÝ, Miroslav, Václav GARDAVSKÝ, Štěpánka SVOBODOVÁ a Blanka ŠVIRECOVÁ. Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1981. Učebnice pro základní školy.

STEJSKAL, Antonín. Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. 8., nezměn. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. Učebnice pro vysoké školy.

ŠOKA, Milan. Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.

ŠTOSKOVÁ, Libuše. Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1982. Učebnice pro základní školy.

Přílohy

Souhrn zmínek o křesťanství v daných učebnicích, řazeno chronologicky dle období:

1) Rakousko-Uhersko	
KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: první stupeň. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1890.	
1.	Lidé věří buďto v jediného Boha (monotheisté) nebo ve více božstev (polyteisté). K oněm náležejí křesťané, židé a moslimové; ostatní zoveme pohany.
2.	Více než polovice lidstva (asi 800 mil.) jest pohanův; křesťanů jest asi 400 mil; nejméně jest židův (asi 6 mil).
3.	Křesťané se dělí na římské katolíky, pravoslavné, protestanty a vyznavače jiných menších sekt.
4.	Katolíků jest nejvíce, asi tolik, jako pravoslavných a protestantů dohromady.
5.	Obyvatelstvo Evropy a Ameriky jest skoro výhradně křesťanské; v ostatních dílech světa jest křesťanů po skrovnu. V západní Asii a severní Africe jest nejvíce moslimův.
6.	Asi 3/4 obyvatelstva rakousko-uherského jsou vyznání katolického, ostatní, mimo Židy, ponejvíce náboženství řecko-katolického, evangelického a pravoslavného.
7.	Z budov nejznamenitějších jsou velechrám sv. Víta, císařský hrad a české národní divadlo.
8.	Dle vyznání náboženského jsou asi 3/5 protestantského a 2/5 římskokatolického náboženství. (Císařství Německé)
9.	Obyvatelé jsou dílem Němci, dílem Francouzi a Italové; většinou náboženství protestantského. (Republika Švýcarská)
10.	Obyvatelé jsou Italové; náboženství římsko-katolické.
11.	Dle národnosti jsou obyvatelé skoro vesměs Francouzi, náboženstvím katolíci.
12.	Obyvatelé jsou Flámové germánští a Francouzi (Valoni) a skoro vesměs katolíci. (Království Belgické)
13.	Obyvatelé jsou Germané (Holanďané, Frízi a Flámové) a většinou protestanté. (Království Nizozemské)
14.	Irové jsou katolíci, ostatní protestanté. (Království Velká Británie)
15.	Náboženství protestantské. (Království Švédské a Norvéžské)

16.	Panující náboženství jest pravoslavné; Poláci jsou katolíci, Tataři mohamedáni, někteří obyvatelé severní jsou pohané. (Císařství Ruské)
17.	Státní náboženství jest islam, k němuž se přiznávají nejen Turci, kmen panující, ale též jiní poturčenci; ale většina obyvatelstva náleží církvi pravoslavné. (Císařství Turecké)
18.	Obyvatelé jsou Rumuni, náboženství pravoslavného. (Království Rumunské)
19.	Panující národ jsou křesťanští Abysinci. Císař i přední biskup (abun) sídlí v Gondaru. (Habeš)
20.	Černochové tamní tvoří veliké množství států a kmenů, jsou dílem pohané, dílem moslimové, v osadách evropských také křesťané. (Vnitřní Afrika)
21.	Ze jmenovaných toliko ostrovy Sandwichské mají spořádaný domácí stát křesťanský; hl. m. Honolulu na ostrově Oahu.
KREJČÍ, Josef. Zeměpis pro školy měšťanské: druhý stupeň pro druhou třídu. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1896.	
1.	Náboženstvím přiznává se více než 3/4 obyv. rakouského k církvi katolické; pravoslavných a protestantů jest každých něco přes 3 mil.
2.	Kromě těchto vyznání, a kromě náboženství židovského jsou v říši naší i některé malé sekty křesťanské.
3.	Z budov nejznamenitějších jsou; královský hrad, dóm sv. Víta, radnice, museum a české národní divadlo.
4.	Při Moravě leží Olomouc (Olmütz), sídlo arcibiskupa.
5.	Z budov nej památnějších jsou císařský hrad a dóm sv. Štěpána.
6.	Obyvatelé Německa jsou většinou (3/5) evangelíci, menšinou (2/5) katolíci.
7.	Východně je Hnězdno (Gnesen), dříve hlavní město Velkopolsky, má chrám s náhrobkem sv. Vojtěcha.
8.	Kostnice (Konstanz) na jižním břehu Bodamského jezera proslula církevním sněmem z r. 1414-18; Jan Hus v Kostnici upálen r. 1415.
9.	Podle náboženství jest většina protestantů, ostatní katolíci. (Švýcarsko)
10.	Turci jichž jest asi 2 mil., a někteří obyv. z ostatních národů jsou mohamedáni, ostatní obyvatelstvo jest křesťanské, poněvíc pravoslavné. (Državy balkánské)
11.	Z doby řeckých císařů pocházející velechrám slohu byzantského, bývalý chrám Boží Moudrosti, jest nyní tureckou mečetou. (mešita)
12.	Náboženství jest výhradně katolické. (Itálie)

13.	Mnoho krásných budov, z nichž nejkrásnější jsou na náměstí sv. Marka, kdež vypíná se i proslulý chrám sv. Marka.
14.	Řím (Rom), sídelní město krále a papeže i vlády italské; "věčné město", založené 753. př. Kr.; bylo ústředem veliké pohanské říše a zůstalo pak střediskem světa křesťanského.
15.	Má velmi mnoho krásných chrámů, z nichž nejkrásnější jest chrám sv. Petra, největší na zemi; z velkolepých budov a paláců vyniká zvláště papežský palác Vatikán, jenž má 10 000 pokojů, proslulé sbírky předmětův uměleckých a přebohatou knihovnu.
16.	Náboženstvím jsou skoro všickni katolíci. (Poloostrov Pyrenejský)
17.	Sevilla, má proslulou katedrálu a největší továrnu na tabák v Evropě.
18.	Náboženství jest skoro výhradně katolické. (Francie)
19.	Nejkrásnější chrám jest Notre-Dame.
20.	Náboženství jest katolické. (Holandsko, Belgie a Lucembursko)
21.	Asi 3/4 obyvatelstva jsou nekatolíci rozličných křesťanských vyznání, mezi nimiž má převahu církev anglikánská (biskupská). (Království Velká Británie s Irskem)
22.	Ostatní obyvatelé, zejména Irové, jsou katolíci.
23.	Největší jest chrám sv. Pavla.
24.	Náboženství jest luteránské se zřízením biskupským. (Državy severoevropské)
25.	Náboženství převládá pravoslavné. Poláci a Litvané jsou katolíci, Němci protestanté. (Rusko)
26.	Náboženství převládá křesťanské. Křesťané se dělí na katolíky (římské a řecké sjednocené - 167 mil.), pravoslavné (95 mil.), protestanty (86 mil.), aj. sekty křesťanské.
27.	Nedaleko Mrtvého moře na skalnaté výšině, v krajině málo úrodné leží Jerusalems, dříve hlavní město říše Judské; má nyní asi 40 000 ob.; chrám Božího hrobu.
28.	Vyznavači jednoho Boha (monotheisté) jsou většinou mohamedáni (90 mil.), ostatní jsou křesťané (20 mil.) a židé. (Mnohoostroví Indické)
29.	Ke křesťanství přiznávají se Evropané v Asii usedlí, pak Armeni; mezi Asiaty ujalo se křesťanství měrou jen velmi nepatrnou.
30.	Evropané, Abyssinci v Habeši a Koptové v Egyptě jsou křesťané.

31.	Křesťanským Egyptanům říkají Koptové.
32.	Obyvatelé jsou původu arabského a vyznávají víru křesťanskou, ale divně zpitvořenou. (Italské osady a Habeš)
33.	Náboženství jest křesťanské, rozličných vyznání. (Spojené Státy Severoamerické)
34.	Náboženství skoro vesměs katolické. (Střední Amerika)
35.	Náboženství převládá křesťanské; osadníci evropští podrželi totéž vyznání, k němuž v Evropě přiznávali. Polovice Indianů a černochoů jsou křesťané, ostatní pohané. (Obyvatelstvo Ameriky)
36.	Evropané jsou křesťané; Číňané drží se taktéž svého náboženství. (Austrálie a Okeánie)
37.	Domorodci jsou většinou pohané, o jichž náboženství velmi málo známo; někteří přiznávají se ku křesťanství, jež misionáři horlivě u nich rozšiřují.
38.	Kteří národové jsou převahou katolíci? (Obyvatelstvo celé Evropy)
39.	Kteří pravoslavní? (Obyvatelstvo celé Evropy)
40.	A kteří protestanté? (Obyvatelstvo celé Evropy)

2) První republika	
DEJMEK, Petr. Výlety po Československu: Zeměpis pro I. třídu měšť. škol. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1924.	
1.	Hoření okraj vrouben jest mocnými stěnami hradu, nad něž do mraků se tyčí sv. Vít. Je to ztělesnění naší slávy minulé i budoucí. (Praha srdce Republiky)
2.	Uprostřed náměstí na mohutném podstavci tyčí se vysoko bronzová postać kostnického mučedníka, Jana Husa.
3.	Na třetím hradním nádvoří dóm sv. Víta s kaplí svatováclavskou, hrobkami králů aj., poblíž něho bronzová soška sv. Jiří, starobylý románský kostel sv. Jiří; ulicí dolů k pověstné lidomorně Daiborce.
4.	Podle národnosti žije v Praze více než 94 % Čechů a pouze 4,5 % Němců. Podle náboženství jest 58 % řím. Katolíků, 47 % židů atd.
5.	Na jižním okraji úvalu (hornomoravského) je Kroměříž, s krásným palácem olomouckého arcibiskupa, četnými školami a hlučný i trhy.
6.	Největší část úvalu zaujímá "požehnaná Haná."
7.	Tento kraj považoval se i za středisko staré říše velkomoravské, odkud Cyrilem

	a Metodějem šířeno křesťanství a s ním i slovanská vzdělanost do Čech i na Slovensko.
8.	Avšak novějším badatelům nezdá se dnešní poutní místo Velehrad totožným se starým Velehradem.
9.	Srdcem povážské roviny jest Trnava, "slovenský Řím" pro množství kostelů; má i velkolepý průmysl a hlučné trhy na obilí.
10.	Má různé školy, museum divadlo, gotická katedrála náleží k nejkrásnějším stavbám v republice, živý jest i obchod a rozmanitý průmysl.
11.	Převládají Rusíni; mnoho je negramotných. Náboženství jsou řecko-katolického (sjednoceného = uniaté).
12.	Košická župa jest smíšena i nábožensky: katolíků není ani 1/2, uniatů téměř 1/3, židů 8 %.
13.	Nejrázovitější jest východorusínský kmen Huculů, - I náboženství jest různé, nejvíce jest uniatů.
14.	Jsou však velmi zbožní, v neděli jde každý do dřevěného kostelíka; z kostela celá obec schází se v krčmě u žida, popíjí, kouří a utrácí celotýdenní výdělek. Pijí a kouří i ženy. Zachovávají mnoho pověrečných zvyků původu pohanského: kdo ve svátek hadeny a medvěda pracuje, toho had uštkne a medvěd mu zadává ovce.
15.	Náboženství: na Slov. Nejvíce řím. Katolíků (70,9 %), v Pod. Rusi uniatů, méně evangelíků, hojně židů (15,6 %).
16.	Obyvatelstvo ČSR se hlásí k náboženství římskokatolickému (76 %), československému (3,8), protestantskému (českobratrskému = 7), řecko-katolickému (uniaté = 3,9), židovskému (2,6); mnozí prohlásili se bez vyznání (5,3).
17.	Každému jest zaručena úplná svoboda víry.
18.	Sever Evropy se přiznává k náboženství protestantskému, střed a jih k římskokatolickému, východ s Balkánem k pravoslavnému.
19.	Obrázek: Husův pomník na Staroměstském náměstí
20.	Obrázek: Košícký dóm
21.	Obrázek: Dřevěná "cerkev" z Podkarpatské Rusi
DEJMEK, Petr. Obnovená Evropa: zeměpis pro druhou třídu měšťanských škol. V Praze: Státní nakladatelství, 1922.	
1.	Vyznávají náboženství katolické; ve Vídni je asi 10% židů.

2.	Všichni Švýcaři bez rozdílu národnosti věrně lnou ke svému státu. Z větší části jsou protestanté, z menší katolíci. Snášenlivost náboženská je vzorná.
3.	Obyvatelstvo jihoněmeckých států je převahou zemědělské, zvěšiny katolické; v oblasti Mohanu přibývá protestantů. (Jižní Německo)
4.	Obyvatelstvo je zvěšiny katolické. (Porýní)
5.	Většinou jsou náboženství protestantského.
6.	Ve středověku Němci pod záminkou, že šíří křesťanství, násilím poněmčili Slovany polabské a pobaltské. Jen zbytky Lužických Srbů se. Od Žitavy podnes odolávají germanisaci.
7.	Po 30leté válce i později vystěhovalo se sem mnoho emigrantů pro víru, zalidnili málo obydlené kraje a povznesli zemědělství a řemesla. Proto je v Německu tolik Slovanských jmen.
8.	Podle náboženství katolíků (62 %), uniatů, židů (15 %) atd. Náboženství Židů neshoduje se s národností, poněvadž mnozí Židé se hlásí k jiným národnostem. (Republika polská)
9.	Náboženství je převahou pravoslavné. (Království Rumunské)
10.	Náboženství jsou z většiny katolického, reformovaného, židovského aj. (Království maďarské)
11.	Krajiny tyto obývají katoličtí Slovinci a Chorvati, Báčku pravoslavní Srbové. (Království jugoslávské)
12.	Chorvati však jsou katolíci a užívají latinky.
13.	Srbové jsou pravoslavní a užívají cyrilici. Katoličtí Slovinci liší se od nich asi tak jako Slováci od Čechů.
14.	Mohamedánství je úplně rovnoprávné s katolictvím Slovinců a Chorvatů nebo pravoslavním Srbů.
15.	Bulhaři...vedle nich žijí Turci, Řekové, Cikáni aj. Turci jsou náboženství mohamedánského, ostatní pravoslavní. (Království bulharské)

16.	3/4 obyv. jsou náboženství mohamedského, na severu jsou katolíci. (Albanie)
17.	Svou šťastnou polohou jest nejdůležitějším ze tří poloostrovů jihoevropských. Dvakrát byl střediskem světového panství: 1. ve starověku říše římská ovládala odtud celé středomoří, 2. ve středověku papežství celý křesťanský svět. (Apeninský poloostrov)
18.	Na mnoha místech ještě dnes turista vidí stopy zápasu křesťanství s antikou: na obrovském sloupu Trajanově trůní socha apoštola Petra, na Hadrianově hrobce vznáší se obrovský anděl, ve výklencích Pathneonu místo pohanských bohů a bohyň blyští se po italsku cetkami vyšňořené madony, kus Colosea odbourali papežové na stavbu svých paláců atd. (Řím)
19.	Cílem křesťanských poutníků je největší římský chrám sv. Petra s podivuhodnou kopulí a paláce vatikánské. Do těch někteří papežové snesli umělecké poklady, sochy, obrazy, vzácné gobelíny; vatikánská knihovna je největší na světě.
20.	Za městem podzemní katakomby připomínají doby tajného křesťanství.
21.	Lid na jihu je nejzanedbanější a pověřivý (zástupy čekávají v neapolském chrámě, až se počne "vařit" zázračná krev sv. Januaria!)
22.	Španělsko honosí se proslavenými chrámy a kláštery, ale školy jsou bídně zařízené, i jest mnoho analfabetů. (Království španělské)
23.	Náboženství je katolické, vzdělanost ještě menší nežli ve španělsku. (Republika portugalská)
24.	Nejkrásnější pohled na Paříž je s Eifelovy věže nebo s věží nejkrásnějšího a největšího chrámu pařížského Notre-Dame. (Francie)
25.	Náboženství je katolické. (Francie)
26.	V Belgii obývají sever germánští Vlámové, jih franc. Mluvíci Valoni... Obojí jsou zvěšiny náboženství katolického. (Království belgické)
27.	Většinou jsou náboženství protestantského, asi 1/3 je katolická. (Království nizozemské)
28.	Irové jsou katolíci; mnozí zachovali si dosud jazyk starých Keltů.

29.	Náboženství je v Anglii převážně anglikánské, ve Skotsku presbyteriánské, v Irsku katolické. (Souhrn o velké Británii)
30.	Vedle toho jsou i jiné sekty, neboť svoboda náboženská jest ústavou každému zaručena. Hluboká zbožnost Angličanů jest patrná i z toho, jak přísně světi neděli: krámy jsou zavřeny, hry zapovězeny, oběd jest od soboty.
31.	Lid je přívětivý a poctivý. Vyznává učení Lutherovo. (Království Dánské)
32.	Náboženství jsou luteránské. (Království Švédské)
33.	Náboženství jsou protestantské. (Republika finská)
34.	Na s. žije trochu Lopařů; na pobřeží žíví se rybolovem ve vnitrozemí kočují po tundře se soby. Hlásí se k protestanství, ale ve skutečnosti jsou pohany. (Republika finská)
35.	Estonci jsou příbuzní Finům; náboženství jest většinou protestantské. (Republika estonská)
36.	Rusové, až na malé výjimky mezi Bělorusy a Ukrajinci, jsou pravoslavní.
37.	Jsou velmi zbožní, světi mnoho svátků. (Rusko)
38.	V koutě každé domácnosti je ikona, před ní se každý přichozí pokřizuje. (Rusko)
39.	Oblíbeny jsou pouti a některé kláštery těší se mimořádné úctě. (Rusko)
40.	Záp. Slované jsou katolíci, vých. Pravoslavní, jižní římsko- a řecko-katolíci. (Rozhled po celé Evropě)
41.	Románi skoro všichni hlásí se k náboženství katolickému. (Rozhled po celé Evropě)
42.	Germáni jsou zvěšiny protestanti (s výjimkou katolických Jihoněmců a Němců porýnských). (Rozhled po celé Evropě)
DEJMEK, Petr. Kolem světa: zeměpis pro 3. tř. měšťanských škol. 3. nezměn. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1928.	

1.	I domorodci bývají většinou pravoslavní, ale jen podle jména: Potají obětuji pohanským bohům. Jejich pohřebiště je zdaleka patrně bělajícími se lebkami se sobími parohy, jež narazili na vysoké koly.
2.	V 13. století uzavřeli se Číňané proti nájezdům mongolských kočovníků obrovskou zdí pověstnou "čínskou zdí. Dlouho bylo sotva evropským misionářům dovoleno vstupovat jejími branami do říše středu.
3.	Vedle budhistů a přívrženců Konfuciových jsou v Číně i mohamedáni a křesťané.
4.	Více nežli 1/2 obyvatel vyznává buddhismus, asi 1/3 hlásí se k starému šintoismu (uctívání sil přírodních); v posledních letech ujalo se tam i křesťanství.
5.	Evropané žijící v Indii jsou křesťané.
6.	Sýrie a Palestina, kolébka křesťanství
7.	Palestina jest navštěvována poutníky ze všech končin křesťanského světa.
8.	Na místech upomínajících život a utrpení Kristovo, zvláště u "božího hrobu", tísni se zástupy zbožných poutníků.
9.	Ze všech koutů doléhá k uchu náboženské písně, zvonění, úder na kovové desky, tlukot arménských klapáček, mohutný zvuk varhan, silné sbory mužských pěvců a hlasité modlení.
10.	Jednobožství (židovství, křesťanství, islám) rozšířilo se ze západní Asie do Afriky a Evropy a odtud do ostatního světa.
11.	Potomci starých Egyptanů jsou jednak mohamedánství Fellahové, jednak křesťanští Koptové.
12.	Trochu pokroku zanesli sem misionáři (Livingston) i Evropané, kteří tyto kraje opanovali.
13.	Koptové a Habešané jsou křesťané.
14.	Náboženství jest ve Spojených státech svobodné, proto jest tam na 100 různých církví. Převahu má protestanství.
15.	Skoro vesměs jsou náboženství katolického. (Střední Amerika)

16.	Skoro všechno obyvatelstvo jest náboženství katolického. (Mexico)
17.	Církvi jest v Americe počet veliký. Převahu má katolická v Americe Střední a Jižní, protestantská v Severní.
18.	Na celém světě hlásí se k řím. Katolíkům 300 mil, Protestantům 230 mil, Pravoslavným 121 mil, Křesťanů dohromady 650 mil
3) 50. léta 20. století	
ŠOKA, Milan. Zeměpisné obrazy Československa: učebnice pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.	
1.	V našich dějinách jsou tyto průsmyky památné též slavnými vítězstvími husitů nad křižáky. Křižáci jimi několikrát bezhlavě prchali z naší země po porážce, kterou jim zasadili nepřemožitelní husité,
2.	Na náměstí před radnicí se zvedá krásná socha mistra Jana Husa. (Praha)
3.	Dále na východ vidíme Žižkov. V těchto místech slavný husitský vojevůdce Jan Žižka z Trocnova porazil mnoho násobnou přesilu nepřátel útočících na Prahu. (Praha)
JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 6. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol: 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. Učebnice všeobecně vzdělávacích škol.	
1.	Lidová vláda zrušila výsady šlechty a klášterů, znárodnila půdu a stáda dobytka dala aratům. (Mongolsko)
2.	Indické kastovníctví je příkladem, jak vládnoucí třídy kněží a šlechty dokázaly udržet náboženskými předpisy lid ve víře, že osud člověka je nezměnitelný, že jednomu přísluší vládnout a druhým poslouchat. (Indie)
STEJSKAL, Antonín. Zeměpis pro 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. 8., nezměn. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. Učebnice pro vysoké školy.	

1.	Značná část italského obyvatelstva je negramotná. Školy jsou většinou vedeny katolickou církví. (Itálie)
MAŘAN, Stanislav, Vlastimil LETOŠNÍK a Josef DOUBRAVA. Zeměpis Československé republiky: učebnice pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol. 6., nezm. vyd. Praha: SPN, 1959. Učebnice pro všeobecně vzdělávací školy.	
-	
4) 80. léta 20. století	
JANEGA, Pavel. Zeměpis pro 5. ročník základní školy. 4., nezm. vyd. Praha: SPN, 1985. Učebnice pro zákl. školy.	
1.	Základy k správnému poznání, že země obíhá okolo Slunce, položil polský učenec Mikuláš Koperník. Ale až krátce před svou smrtí se odvážil uveřejnit svůj objev. Katolická církev vyhlásila Koperníkovo učení za bludné, nesprávné. Žádala, aby každý, kdo je hlásal nebo obhajoval, byl přísně potrestán.
2.	Například velký italský učenec Giordano Bruno byl roku 1600 upálen, protože nechtěl ustoupit od správného poznání, že země obíhá kolem Slunce. Nepřátelům pokroku se však nepodařilo natrvalo potlačit pravdivé vědecké poznání.
SKALICKÝ, Miroslav, Václav GARDAVSKÝ, Štěpánka SVOBODOVÁ a Blanka ŠVIRECOVÁ. Zeměpis 6 pro 6. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1981. Učebnice pro základní školy.	
1.	Ve městě je také nejmenší stát světa Vatikán, který je střediskem katolické církve.
2.	Církevní stát Vatikán udržuje diplomatické styky s mnoha státy.
3.	V čele státu je papež.
4.	Vatikán je proslulý bohatými uměleckými sbírkami.
5.	Katolická církev (náboženství)-považuje za svého nejvyššího představitele papeže sídlícího ve Vatikáně.
6.	Je rozšířeno v jižní a západní Evropě, v Latinské Americe v USA.
7.	Obrázek: sv. Peterského náměstí ve Vatikáně.

ŠTOSKOVÁ, Libuše. Zeměpis 7 pro 7. ročník základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1982. Učebnice pro základní školy.	
	-
MUSÍLEK, Jan. Zeměpis pro 8. ročník základní školy: Československá socialistická republika. Přeložil Josef DOUBRAVA. Praha: SPN, 1983. Učebnice pro zákl. školy.	
1.	Obrázek: Hradec Králové, na obrázku je gotický chrám ze 14. století, vedle je goticko-renesanční věž.
5) 21. století	
ČERVENÝ, Pavel, Jan KOPP, Pavel MENTLÍK a Magdalena ROUSOVÁ. Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-707-8.	
1.	Mezi nejrozšířenější patří křesťanství, islám, hinduismus a buddhismus.
2.	Která náboženství jsou rozšířena po celém světě? Která náboženství se vyskytují pouze v určitých oblastech?
3.	Které pojmy či symboly souvisí s jednotlivými náboženstvími?
4.	Které náboženské svátky znáte?
5.	Obrázek: ženy modlící se v kostele
6.	Obrázek: koláčový graf s počty věřících za konkrétní náboženské vyznání
KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK. Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-708-5.	
1.	Dnešní rozložení věřících je však jiné. Na sever od Sahary převládá Islám, který je často státním náboženstvím. Šíří se i do dalších zemí Afriky. V ostatních zemích převažují křesťané.
2.	Život většiny lidí a často i politiků států významně ovlivňuje víra. Uvědomme si, že na území Asie vznikla největší světová náboženství - hinduismus, buddhismus, křesťanství, islám a židovské náboženství.

3.	Pro Evropskou kulturu mají význam zejména události vedoucí ke vzniku křesťanství.
4.	Ve starověku na územích nazývaných dnes Palestina a Izrael žili hebrejsky hovořící Židé a jiné semitské národy. Kolem roku 0 se v Betlémě narodil Ježíš zvaný Kristus, který se stal zakladatelem křesťanství.
5.	V 1. století našeho letopočtu byli Židé římskou vládou vyhnáni a rozptýlili se po Evropě a po Asii.
6.	V muslimských i křesťanských zemích žili jako menšiny s omezenými právy, svou identitu si uchovali díky oddanosti náboženství – judaismu.
7.	Muslimské panství v Palestině narušily ve 12.-13. století křížové výpravy, které měly za úkol osvobodit Svatou zem a Kristův hrob.
8.	Největší příliv turistů je vždy během vánočních a velikonočních svátků.
9.	Bible je soubor 66 knih, které tvoří tzv. Starý a Nový Zákon.
10.	Která kniha popisuje vyhnání Židů z jejich království a slibuje jim návrat do "země zaslíbené" a která zase příběh o životě Ježíše Krista?
11.	Které události položily základ křesťanství a většiny křesťanských svátků?
12.	Co víš o křížáckých válkách?
13.	Proč se kaple, v níž kázal v Praze Mistr Jan Hus jmenuje Betlémská?
14.	V Arménii bylo poprvé na světě vyhlášeno křesťanství za státní náboženství (kolem roku 301).
15.	Obě národnosti se velmi odlišují nejen jazykem a kulturou, ale především náboženstvím. Arméni jsou křesťané, kdežto Ázerbájdžánci vyznávají islám.
16.	Které náboženství převládá na Filipínách?
17.	Obrázek: Katedrála ve městě Brasilia
MARADA, Miroslav, Tomáš HAVLÍČEK, Tomáš MATĚJČEK, Martin HANUS a Pavel CHROMÝ. Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vyd. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-709-2.	

1.	Kromě několika území na Balkánském poloostrově, kde převažuje Islám, je Evropa z většiny křesťanská. (Evropská Kulturní rozmanitost)
2.	Náboženství je ale dobře patrné v krajině Evropy. Například centrální stavbou měst a vesnic je často kostel nebo kaple.
3.	Především v katolických oblastech vzniklo hlavně v baroku mnoho církevních staveb, i ve volné krajině, často jako upomínka na nějakou událost.
4.	V pravoslaví najdeme na viditelných místech větší či menší církevní objekty.
5.	V Evropě se na základě reformačního úsilí ustanovily dvě nové větve křesťanství.
6.	Především z Německa (Martin Luther) se od 16. století šířil, v návaznosti na české husitské hnutí protestantismus.
7.	V Británii je protestantismus spojený s anglikánskou církví a metodisty a baptisty.
8.	Obyvatelstvo v západní Evropě se proměňuje nejen etnicky, ale i nábožensky. Díky stále většímu přílivu emigrantů z celého světa zažívá západní Evropa postupnou náboženskou transformaci. Významný je především nárůst počtu muslimů, ale i hinduistů a buddhistů na jedné straně, pak ovšem také z důvodu odnáboženštění společnosti i pokles počtu křesťanů na straně druhé.
9.	Z důvodu pronásledování katolíky emigroval do Nizozemska i biskup jednoty bratské Jan Ámos Komenský.
10.	Kdo to byl?
11.	Připrav informaci pro spolužáky o jeho díle. Je jeho odkaz aktuální i v dnešní době?
12.	Protestantismu a vzdělané obyvatelstvo
13.	Severní Evropa je nábožensky a kulturně poměrně jednotná. Převládá zde protestantismus (kromě Litvy, která je katolická) a tato evangelická církev má téměř v každém státě statut státní církve.
14.	Protestantismus od počátku kladl důraz na osobní studium Bible, což přispělo mimo jiné k úspěšnějšímu modelu školství, vyšší vzdělanosti a svobodě obyvatel.

15.	Díky výrazné emigraci obyvatel Severní Evropy především na přelomu 19. a 20. století se rozšířil protestantismus do Severní Ameriky i Austrálie, kde je dnes také převládajícím náboženstvím.
16.	V současnosti však patří státy severní Evropy (kromě Litvy) k nejvíce odnáboženštěným (sekularizovaným) oblastem světa.
17.	Zjistěte, jak se liší protestantské a katolické křesťanství.
18.	Kde má protestantismus své kořeny?
19.	Prohlédněte si vlajky skandinávských států. Proč mají všechny tzv. skandinávský kříž?
20.	Severní Evropu nábožensky i kulturně spojuje protestantismus (luteránství), ale i historicky jsou země rozděleny na bohaté státy Skandinávie a chudší baltské státy.
21.	Významným bohatstvím střední Evropy je kulturní vyspělost založená na křesťanské tradici.
22.	Dominantami panoramat sídel ve střední Evropě jsou většinou sakrální křesťanské objekty (např. katedrály), které jsou často i významnými atraktivitami cestovního ruchu.
23.	Která významná křesťanská církev vznikla v 16. století na území střední Evropy?
24.	Ve kterých oblastech Evropy tato církev převládá?
25.	Římské právo a demokracie jsou nedílnou součástí dnešní evropské společnosti. Křesťanské myšlenky a hodnoty se odtud šířily do celé Evropy.
26.	Nacházejí se zde významná křesťanská centra jako Vatikán (sídlo papeže – hlavy katolické církve) nebo poloostrov Athos (pravoslaví).
27.	V Řecku se nachází také další specifické území – mnišský stát na poloostrově Athos.
28.	Zjistěte, jak vznikl a proč je ženám vstup na toto území zakázán.

29.	Obyvatelstvo regionu je románského (západ) a slovanského (východ) původu. Je silně zakořeněné v křesťanské tradici a klade značný důraz na rodinné vztahy. Přesto se rodí stále méně dětí a počet obyvatel roste především díky migraci.
30.	Kdo je v současnosti papežem?
31.	Kde sídlí?
32.	Zjistí podrobnosti o jeho životě. ?
33.	Nejnavštěvovanějším státy jsou Španělsko, Itálie a Řecko. Velmi navštěvovaná jsou celoročně také velká města, např. Barcelona, Řím, Florencie či Athény, a poutní místa – Vatikán, Santiago de Compostela, Fatima, Meteora aj.
34.	Zjistěte na internetu hlavní poutní místa jižní Evropy a historii jejich vzniku?
35.	Zjistí více informací o Svatojakubské cestě. Kudy vede a kam poutníci putují?
36.	Region konfliktů, pravoslaví a úbytku
37.	Do kterých tří základních směrů se rozděluje křesťanství?
38.	Která křesťanská církev je nejvíce zastoupená u nás?
39.	Jednotlivým prvkem celé východní Evropy je náboženství. Jedná se o největší pravoslavný region na světě.
40.	Po utlačování pravoslaví (ortodoxie) za komunistické diktatury roste význam ve společnosti i v politice.
41.	Dochází také k nové výstavbě a opravě pravoslavných kostelů a chrámů.
42.	Kromě sv. Václava máme i další zemské patrony.
43.	Kteří to jsou?
44.	Znáš patrony dalších evropských zemí?
45.	Co jsou hody, posvícení, masopust, letnice a pouť?
46.	Většina věřících se, přes tradici husitství, hlásí ke katolické církvi.

47.	Za první republiky založená Církev československá husitská má méně věřících nežli církev evangelická.
48.	Počet obyvatel hlásících se se k vyznání se ve shodě s trendy ve vyspělých zemích dlouhodobě snižuje. Skutečnost, že někdo nechodí pravidelně do kostela či není oficiálně registrován v konkrétní církvi, neznamená, že je také zcela bez víry (tzn. Ateista). Statistická evidence je v tomto případě zavádějící.
49.	Pro Olomouc, jako duchovní centrum Moravy je typické množství kostelů.
50.	Poutní kostel na Svatém Kopečku za městem patří k nejvýznamnějším poutním místům u nás.
51.	Zlínský kraj se vyznačuje nejvyšší podílem věřících.
52.	Může se nějak vyšší religiozita projevit v životě obce?
53.	Hlavními historickými magnety je Kroměříž s arcibiskupským zámkem a zahradami zapsanými na Seznamu UNESCO, hrad Buchlov a zámek Buchlovice, Holešov spojený s životem největší židovské komunity na Moravě nebo památný Velehrad (cyrilometodějská tradice, největší poutní místo na Moravě).
54.	Obrázek: Křesťanský kostel v Polynésii
55.	Obrázek: Katedrála a kostel
56.	Obrázek: Martin Luther – jeden ze zakladatelů protestantismu
57.	Obrázek: Socha J. A. Komenského v Naardenu (Nizozemsko)
58.	Obrázek: Katedrála v norském Tronadheimu
59.	Obrázek: Katedrála sv. Štěpána ve Vídni
60.	Obrázek: Vatikán městský stát v centru Říma
61.	Obrázek: Klášter Simonos Petra na Athosu (Řecko)
62.	Obrázek: Papež František
63.	Obrázek: Kláštery Meteora (Řecko)
64.	Obrázek: Santiago de Compostela (Španělsko)

65.	Obrázek: Symbol poutníků na Svatojakubské cestě
66.	Obrázek: Obnovený pravoslavný chrám Krista Spasitele v Moskvě, největší pravoslavný chrám na světě
67.	Obrázek: Kyjev – chrám sv. Michala – zničen sovětským režimem, obnoven v roce 1999 (Ukrajina)
68.	Obrázek: Socha sv. Václava na Václavském náměstí v Praze
69.	Obrázek: Svatováclavská koruna
70.	Obrázek: Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře
71.	Obrázek: Kaple a sousoší sv. Cyrila a Metoděje na vrcholu Radhoště
MARADA, Miroslav. Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-710-8.	
1.	V historii často tvořily základ velkých náboženství etika a filosofie, např. v buddhismu, taoismu, prvotním křesťanství a v současných moderních náboženstvích.
2.	Na rozdíl od monoteistických náboženství, která jsou založena na víře v existenci jednoho boha (např. křesťanství, judaismus, islám), východní náboženství respektují existenci celé řady božských bytostí na nejrůznějších úrovních existence (např. buddhismus, hinduismus, konfucianismus).
3.	Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma přístupy je obzvláště ve vnímání smyslu života a v jeho pojetí. Všechna náboženství ovšem spojuje snaha o zlepšení života v mírových podmínkách.
4.	Co je to dogmatismus, jak souvisí s náboženstvím?
5.	Náboženství je v celé Evropě, tedy i v naší kultuře nejčastěji ztotožňováno s křesťanstvím, které bylo do počátku 20. století nedílnou součástí života všech vrstev společnosti.
6.	Co víš o původu křesťanství z dějepisu?
7.	Co je jeho symbolem?

8.	Co tento symbol připomíná?
9.	Které Křesťanské svátky se vážou k osobě Ježíše Krista?
10.	Které tradice spojené s těmito svátky se zachovaly?
11.	Které podlehly globalizaci?
12.	Jak se to projevuje?
13.	Rozdílnost víry byla v dějinách častým důvodem pronásledování a válek. V blízké minulosti jsou to spory mezi katolíky a protestanty v Severním Irsku, náboženské rozdíly přispěly k válce v bývalé Jugoslávii mezi pravoslavnými Srby, katolickými Chorvaty a bosenskými muslimy, v Súdánu mezi muslimskými Araby a křesťanskými černochoy.
14.	Otázky náboženství v naší kultuře jsou nejčastěji spojeny s křesťanstvím.
15.	Obrázek: Křesťanka při modlitbě
16.	Obrázek: Tabulka s počty obyvatelstva ČR rozděleno dle náboženského vyznání (2011)
17.	Obrázek: Mapka geografického rozložení věřících dle okresů v ČR